

Cengiz Aytmatov'un Elveda Gülsarı'sı: Çağdaş Bir Epik Trajedi

Barış MUTLU¹

Öz

Türk Dünyasının en önemli edebiyatçılarından biri kuşkusuz Cengiz Aytmatov'dur. Aytmatov'un eserlerindeki en temel konulardan biri sevgi/aşktır. Bu makalede Aytmatov'un erken dönem eserlerinden biri olan Elveda Gülsarı'yı ele alacağız. Aytmatov bu eserinde Tanabay ve Gülsarı arasındaki derin sevgiyi/dostluğu destansı bir şekilde işler. Bu sevgi, her şeyin bürokratik, hiyerarşik, kurallarla ilerlediği bir politik yaşam için tehlikeli, ortadan kaldırılması gereken bir duygudur. Aytmatov bu sevgiyi daha güçlü duyurmak, hissettirmek için hikayeyi mutlu olmayan bir sonla, acı ve hüznle örür. Bu acı ve hüznün; adalet, merhamet, fedakarlık, cesaret, dürüstlük, cömertlik gibi erdemlerle ilişkilidir. Bu bakımdan hikaye, Aristotelesçi bir erdem etiği geleneği içerisinde anlaşılacak bir edebi yapıya sahiptir. Makalemizde Aytmatov'un üzerinde durulmamış bu özgün yönünü farklı bir okumayla açığa çıkarmaya çalışacağız. Aytmatov'un erdemleri, sevgiyi bu denli işlemesinin hiç de boşuna olmadığını, Kırgız klasik sözlü kültürünün üzerinde yükseldiği erdem anlayışını edebi bir ustalıkla işlediğini göstermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Aytmatov, *Elveda Gülsarı*, Sevgi, Adalet, Erdem Etiği

Farewell Gul'sary by Chinghiz Aitmatov: A Contemporary Epic Tragedy

Abstract

One of the most important literary figures of the Turkic world is undoubtedly Chingiz Aitmatov. One of the most fundamental themes in Aitmatov's works is love. In this article, we will discuss one of Aitmatov's early works, Farewell Gul'sary. In this work, Aitmatov depicts the deep love/friendship between Tanabay and Gulsari in an epic way. This love is worthless and even dangerous for the existing social structure. This love is a frightening feeling for a political life in which everything is bureaucratic, hierarchical and rule-based. Aytmatov weaves his story with an unhappy ending, pain and sadness in order to make this love felt and heard more strongly. This pain and sadness are related to virtues such as justice, compassion, sacrifice, courage, honesty and generosity. In this respect, Aitmatov has a literary structure that can be understood within the tradition of Aristotelian virtue ethics. In our article, we will try to reveal this unique aspect of Aitmatov, which has not been emphasised, through a different reading. We will try to show that Aytmatov's treatment of virtues and love is not in vain, and that he treats the understanding of virtue on which the Kyrgyz classical oral culture rises with literary mastery.

Keywords: Aitmatov, *Farewell Gul'sary*, Love, Justice, Virtue Ethics

Atıf İçin / Please Cite As:

Mutlu, B. (2025). Cengiz Aytmatov'un Elveda Gülsarı'sı: Acılar içerisinde bir epik trajedi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14 (4), 1570-1585. doi:10.33206/mjss.1669699

Geliş Tarihi / Received Date: 03.04.2025

Kabul Tarihi / Accepted Date: 14.08.2025

¹ Doç. Dr. - Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, barismutlu.79@yahoo.com,

 ORCID: 0000-0001-6807-6448

Giriş

Türk Dünyası'nın en önemli edebiyatçılarından biri kuşkusuz Cengiz Aytmatov'tur. Onun Türk Dünyası için değeri, Kırgız kültürünü kendine has etkileyici, edebi bir dille  l ms zleştirmesidir. Hikayelerinde Kırgızların gelenek ve törelerini etkileyici bir şekilde yansıtır; kültürünün mitolojik hikayelerini, etnografik unsurlarını, türkülerini, geleneksel oyunlarını/eğlencelerini, coğrafik özelliklerini, doğasını ve hayvanlarını derin ve estetik bir işbirliği içerisinde işler; karakterleri kültürüyle derin, özel bir ilişki içerisinde. Birey ve toplum arasındaki derin katmanlı ilişkiler sarsıcı bir edebi incelikle aydınlatılmaya çalışılır (Bkz. Kolcu, 2015; Korkmaz, 2014).

Aytmatov'un bütün eserlerinde karşımıza çıkan bu derin, katmanlı ilişki, erken dönem eserlerinden biri olan *Elveda Gülsarı* (1996)'da da karşımıza çıkar. Romanın iki ana karakteri Tanabay ve Gülsarı'dır. Hikayenin ana konusu, Tanabay ve Gülsarı arasında geçen ve trajik bir şekilde son bulacak olan dostluk ve sevgidir. Tanabay devrimi desteklemiş ve devrimin başarı kazanmasıyla, devrim için her şeyi yapan, yeri geldiğinde demircilik, at bakıcılığı, koyun çobanlığı yapmış biridir. Gülsarı ise Kolhoz'da at  iftliğinde yetiştirilen bir attır. İkiisi arasında dostluk, Tanabay'ın yoldaşı  ora'nın ikna etmesiyle demirciliği bırakıp at bakıcılığı yapmasıyla başlamıştır. Göreceğimiz gibi, güçlü bir bağa sahip olan bu sevgi, yeni değerlerin inşa ettiği toplumsal yapı ve bu toplumsal yapıyı temsil eden yöneticiler tarafından zorla bozulmuştur. Her ikisi için dostluğun bu bitişi trajik bir şekilde gelişmiştir; çünkü bu ayrılıktan sonra her ikisi de bir daha mutluluk yüzü göremezler.

Aytmatov bir çok hikayesinde olduğu gibi bu hikayeyi de trajik bir olay örgüsü içerisinde derinleştirir, Tanabay'ın karakterini trajik bir tarzda resmeder. Tanabay'ın karakterini trajik kılan unsurlar, iyi bir karakter özelliklerine sahip olmasına rağmen kimi zaafılara sahip olması ve kontrol edemediği g  ler (politik yapı, talihi olaylar) nedeniyle kaderinin önüne ge ememesidir. Tanabay karakterine ve toplumsal yapıya bağlı olarak yazgısını yaşamış, mutlu bitmeyecek olan büyük acılar deneyimlemiştir. Öncelikle Grek tragedyalarındaki kahramanlar gibi ailevi ve partiyle ilgili yükümlülükleri arasında, geleneksel ve yeni değerler arasında çatışmalar yaşamıştır (Bkz. Sophokles, 2019).

Tanabay'ın iyi yaşam yolunda trajik olaylar yaşamasına sebep olan olay ise Gülsarı ile yaşadığı sevgi, dostluktur. Hikayede trajik olayların sevgiyle başlamasının derin bir trajik anlamı vardır. Çünkü sevgi doğası gereği, kendimiz dışında değer verdiğimiz şeye bağımlılığı gerektirir ve ister istemez yaşamı kendi kontrol m zden çıkarır; yaşamı savunmasız, kırılgan kılar (Bkz, Platon, 2018; Nussbaum, 2001a).  atışmanın bu deneyimle bağlanması bir o kadar anlamlı ve derindir. Aytmatov'a dair trajik okumamızı destekler. Hikaye trajik olan süreci bu sevgi ilişkisiyle derinleştirir. Özellikle bu süreç içerisinde Tanabay bir çok şeyi yeniden tanımlar; dostuyla, ailesiyle ilişkilerini yeniden ele alır. Trajik acılar, bir aydınlanma yaşamasına sağlar. Korkmaz'ın ifadesiyle Tanabay için sevgi, bir çok şeyi yeniden tanımlamasına yol açar. Bu köklü değişimi benzer bir şekilde Cemile'nin Danyar'a aşkı, Asel'in İlyas'a aşkı ve Alibek'e sığınışı, Tanabay'ın Bilican'a aşkında da görürüz (Korkmaz, 2014, s. 137-138).

Ancak Korkmaz'ın bu önemli değerlendirmelerinde belirgin kılmadığı şey ise, Tanabay'ın Gülsarı'yla ilişkisinde de bu tür değişimlerin yaşanmasıdır (Bkz. Korkmaz, 2015, s. 47). Çünkü sevgi aşkı da kapsayan, bir şeye değer vermemizi sağlayan derin bir duygudur. Dolayısıyla bu bağ sadece insanlar arasında yaşanmaz, Tanabay ve Gülsarı arasındaki sevgi ilişkisinde de buna tanık oluruz. Bugün hayvanlara, doğaya yönelik koruyucu çabalarda da bu sevgi bağı temeldir. Hikayede Tanabay'ın Gülsarı'yla sevgisinin zorla son bulması onun için bir kırılma noktası olur, her şeyi yeni bir gözle görülür, aydınlanır.

İşte Tanabay bu trajik acılarla bize, Korkmaz'ın ifade ettiği gibi, bir kurtuluş yolu kapısını açar, tahrip olan belleği onarmanın, kendilik bilincini kurmanın yollarını düşer (Korkmaz, 2014, s. 31). Hikayenin olay örgüsü ve anlatım teknikleri (zamanın ters yüz edilişi, karakterin trajik betimi, folklorik öğeler, mitolojik hikayeler, türküler, at, doğa, eskinin imgeleri ve değerleri v.s.) bu dönüşümü yakalayacak derinliktedir. Hikaye bizi, Tanabay karakteri (etik) ve edebi teknikler (eskinin imgeleri, anımsatmalar, trajik seçimler vs. estetik yol)  zerinden yaratılan *karbarsis*/duygusal arınma ile entelektüel bir sorgulamaya götürür. Aytmatov'un hikayedeki amacının tam da bizleri bu sorgulamaya yönlendirmek olduğunu, Tanabay gibi bireysel ve toplumsal bir aydınlanmayı yaşatmak olduğunu söyleyebiliriz.

Görebildiğimiz kadarıyla, birçok  alışma, *Elveda Gülsarı*'daki bu trajik yapıya özellikle sevgi ilişkine ve Tanabay'ın karakterindeki çatışmalara, dönüşümlere yeterince dikkat etmemiştir. Hikayeyi derinlemesine ve doğru bir şekilde anlamamız bu iki yapıyla olabilir. Örneğin hikayeyi çözümlerken, Caydar ve  ora'nın trajik karakterler olmadığına dikkat etmemiz çok önemlidir. Çünkü bu karakterler, tüm iyi karakter özelliklerine

rağmen toplumsal düzene sıkı bağlılıkları nedeniyle bize en ufak bir değişim olanağını vermezler. Bizi, sisteme meydan okuyacak bir *katharsis* deneyimine, soruşturma sürecine götürmezler. Tanabay'ın trajik karakteri ise bu dönüşüme izin verir. Bu yüzden, Tanabay kimi yazarların belirttiği kimi zaafılara sahip olmanın yanında (örneğin rejime sıkı bağlılık gösteren, "soyvet iktidarı uğruna ben öz babama merhamet etmem" diyebilen, abisini kulak listesine ekleyen, dediğim dedik, asabi, aksi, "eşyanın tabiatına uymayan bir aşırılık, hırs ve öfke"si olan, pratik faydayı, günübürlük olanı ve endişeleri ön plana geçiren (Korkmaz, 2014, s. 51-52), başkasından duyma, sloganvari sözlerle keçe evlerin bile yakılmasını isteyen biri olmanın yanında) iyi karakter özelliklerine de sahiptir. İyi niyetli, çalışkan, emekçi Tanabay (Kolcu, 2015, s.181, 185, 187, 191), Gülsarı ile kurduğu derin ilişkide dönüşen, maddi bir karşılığı olmayacak "bir duygusal bağlaşım" kuran, ayrılıklarıyla birlikte "varlığının yarısını kaybetmiş gibi" hisseden (Korkmaz, 2014, s.47), sisteme yönelik eleştirileri ve tepkileriyle yalnızlaştırılan (Korkmaz, 2014, s. 49) ve "Gülsarı'yla beraber pek çok değer de kendi elleriyle yok edildiğini hüznle" fark eden (Korkmaz, 2014, s. 101) biridir. Hatta bu yazarların pek değinmediği birçok iyi karakter özelliklerine de (örneğin iyi bir yurttaş olmaya çalışması, dürüstlüğü, cesareti, merhameti, adalet talep etmesi, utanç duyması, pişman olması gibi) sahiptir.

Aytmatov üzerine derin okumalar yapan Kolcu ve Korkmaz'ın *Elveda Gülsarı* okumasının, sözünü ettiğimiz ve Grek tragedyalarında karşımıza çıkan türde trajik gerilimlere (karakterin çatışmalı yapısına ve yükümlülükler arasındaki çatışmalara) yeterince dikkat etmediklerini söyleyebiliriz. Oysa bu hikayede tam da Grek tragedyalarında karşımıza çıkan gerilimler vardır. Örneğin Grek tragedyalarında baş karakterler, korku ve acıma duygusu yaşayacağımız (yani *katharsis*/duygusal arınmayı deneyimleyeceğiz) bir şekilde, kimi erdemleriyle birlikte zaafı olan karakter özelliklerine sahiptirler. Trajik karakterlerin hedefi yani iyi bir yaşam sürme amaçlarını ıskalamaları (*hamartia*) karakter kusurlarıyla ilgilidir ve bu kusurlar onları kaderlerini/yazgılarını değiştiremeyecekleri ve büyük acıların eşlik edeceği kaçınılmaz bir sona götürür (bkz. Nussbaum, 2001a). Tanabay da bu tarz trajik bir karakterdir. İyi yaşam hedefleri, karakter özelliklerine ve kontrol edemeyeceği yeni toplumsal değerlere bağlı olarak gerçekleştiremez.

Bu çalışmamızda *Elveda Gülsarı'nın* şu ana kadar yeterince vurgulanmayan derin katmanlı yapısını, Tanabay'ın karakteri üzerinden görünür kılmaya çalışacağız. Çünkü her edebiyat eserinde karşımıza çıkmak zorunda olan *katharsis* yani duygusal arınma deneyimi, Tanabay'ın sözünü ettiğimiz trajik karakteri ile gerçekleşir. Bu deneyim Tanabay kadar bizi de aydınlatabilecek bir deneyimdir. Edebi eserin gücü buradan gelir; *Elveda Gülsarı* düz, soğuk bir akademik metin değil, *katharsis*le bizi dönüştürmeye çalışan sarsıcı, edebi bir yapıyattır.

Gülsarı ve Tanabay'ın Sevgisi: Trajik Açıklık

Cengiz Aytmatov'un *Elveda Gülsarı'sının* ana konusu Gülsarı adında at ile onu yetiştiren Tanabay arasındaki dostluk sevgidir. Tanabay devrim öncesi yoksul bir çocuk olarak zengin ağalarının yanında çalışır ve devrimle birlikte yeni ve daha iyi bir yaşamın kapılarının kendisine açıldığını düşünerek devrimi coşkulu bir şekilde destekler. Onun için bir zamanlar ağaların sahip olduğu topraklar ve hayvanlar herkesin ortak malı olacak; toprak, hayvan ve emek ortak bir şekilde paylaşılacaktır (Aytmatov, 1996, s. 151-152). Bu devrimci "yepyeni fikirlerin kök salması için tarlayı temizlemek", "bu tarladaki bütün zararlı otları yok" etmek gerekir (Aytmatov, 1996, s. 152). Bunun için yapılacak ilk şey ise devrim önünde engel olan kulakların, yani toprak sahiplerinin zararlı otlar gibi sökülüp atılmasıdır. Bu uğurda Tanabay abisine bile acımaz. Oysa abisi diğer kulaklar gibi değildir; sahip olduğu şeyi emeğiyle çalışarak kazanmıştır ve malı mülkü de normal diyebileceğimiz düzeyde olmuştur. Ancak Tanabay devrimin amaçları doğrultusunda malın, mülkün herkesin olması gerektiğini düşünerek abisini de kulak listesine eklemekten kaçınmamıştır.² Sonrasında bazı hataları gibi bu hatasından da pişmanlık duyacaktır.

İşte böylesine ülkülerine bağlı olan Tanabay, Kolhozun yani topluluktan oluşan çiftliğin yöneticisi olan dostu Çora'nın ikna etmesiyle, Kolhozun atlarını yetiştirmeye başlar. Gülsarı'yla dostluğu bu sürede gelişir. Kısa süren bu dostluk göreceğimiz kimi olaylarla trajik bir şekilde son bulur. Hikaye yaşanacak bu trajik sonu, döngüsel bir zaman örgüsüyle işler. Kitabı bitirdiğimizde, hikayenin başının hikayenin sonu olduğunu fark ederiz. Hikayenin başı yani sonu şöyledir: Kahramanımız olan yaşlı Tanabay, Gülsarı'nın çektiği kırık

²Tanabay ve kardeşi arasındaki farkı çocukken bile görmek mümkündür. Karın tokluğuna çalışmalarına rağmen parasını vermeyen bir ağaya karşı Tanabay'ın tepkisi şu olmuştur: "Hele bir büyüyeim de gösteririm sana!". Kendisinden 5 yaş büyük abisi ise, zengin birini bu tarz korkutmanın pek işe yaramayacağını düşünerek, kendi kendine şunu söylemişti: "Ben zengin olursam çobanın hakkını yemem.". Bu olay sonrasında Kulibay, toprak ve sürü sahibi olmak için büyük bir emekle çalışmıştı (Aytmatov, 1996, s. 151). Tanabay'ın ise çok çalışkan olmasına rağmen ağa olmak gibi bir hırsı, çabası hiçbir zaman olmamıştı. Bu koşullar ve mizacı devrimi coşkuyla desteklemesini anlaşılır kılıyordu.

dökük bir arabayla yokuş başında kalakalır; çünkü Gülsarı artık arabayı çekemeyecek kadar yaşlanmış, bitkin düşmüş, çok zayıflamıştır (Aytmatov, 1996, s. 6, 8). Yaşlı Gülsarı sulanan, kararan gözleri, titreyen bacakları, dönen başı ve uğuldayan kulaklarıyla durduğu yerde kala kalmış ve durduğu yerde boynunu, başını bile kaldıramadan gözlerinin ferisi sönmüş bir şekilde etrafa boş boş bakakalmıştır. Gülsarı gibi yaşlanmış olan Tanabay ise bu yolculuk sırasında, Gülsarı'nın durumunun bu denli kötü olduğunu fark edemediği için kendine kızmıştır:

“Böyle olacağını bilsem bugün yola çıkar mıydım?” (Aytmatov, 1996, s. 12-13).

“Bağışla beni Gülsarı, bağışla... Benim de aklım başımda değil, daha önce düşünmeliydim. Sen bu haldeyken arabanın ne önemi var. Lanet olsun arabaya, koşumlara, her şeye lanet! Yeter ki seni sağ salim eve ulaştırayım.” (Aytmatov, 1996, s. 21).

Ama “tez canlı”, “aceleci” Tanabay, biraz da gelini ve oğluna kızarak bu kararı almak zorunda kalmıştır. Adam olsun diye okuttukları gelini ve oğlunun saygısızlıklarına, oğlunun korkaklığına dayanamamıştır. Gülsarı'nın yanı başında bu durum aklına geldiğinde, evde kavga etmediği gelinine kızarak, kendi kendine şunları söylemiştir:

“O zaman işlerin nasıl olup bittiğini sen nereden bileceksin a budala gelin! Şimdi dilin bir karış, konuşursun elbet! Okutup adam ettik çünkü sizi! Oysa bizden laf değil, iş isterlerdi, iş! İş yaparken de babamızı yüzüstü bırakmazdık biz, saygıda kusur etmezdik, babamızın, anamızın, dostumuzun, düşmanımızın, hatta komşumuzun köpeğinin bile yaptıklarından sorumlu tutulurduk. Benim partiden çıkarılmamla ilgili söz söylemek sana düşmez! Bu benim bileceğim iş ha gelincik, sana ne bundan!” (Aytmatov, 1996, s. 14).

Görüleceği gibi, Tanabay Kolcu'nun ifade ettiği gerilimi yansıtacak bir şekilde, yeni neslin saygısızlığına dayanamaz, eski dönemlerini, kendi davranışlarını hatırlar. Korkmaz'ın ifadesiyle bu hatırlamalar birer “kutsal çağrı izlekleri”, “yeniden kendi olma”ya doğru bir kurtuluş çağrısı olmaya başlayacaktır (Korkmaz, 2014, s. 143). Gerçekten hikayenin zamansal yapısı bile, Tanabay'ın kendini, karakterini tanıma sürecini yansıtır gibidir. Acılara bağlı hatırlamalar, düşünüp taşınmalar, pişmanlıklar sık sık karşımıza çıkar. Acılar gözünü açmasına, bazı şeyleri daha iyi görmesine, kendisini daha iyi tanımasına yol açar.

İşte Gülsarı'nın öleceği, onları yola düşüren bu tatsız olay sırasında Tanabay, “beynini dolduran, yüreğini sızlatan ağır düşüncelere dalıp gider”, unutmadığı acı şeyleri tekrardan hatırlayacak bir şekilde düşünmek istemez. Gülsarı ise bir mum gibi ince ışıklık belleğinde çok gerilerde kalmış olan güneşli yaz günlerini, yemyeşil çayırıları, yüksek dağları, “düş kadar güzel dünyayı”, güneş ışınlarını yakalayacakmış gibi koştugu günleri, süt bulutu gibi gözüken annesini gözünün önüne getirir (Aytmatov, 1996, s. 8-9). Gülsarı o günlerde bütün dünyanın güzelliklerini yaşamış çok mutlu bir attır (Aytmatov, 1996, s. 10). O dönemler hem Tanabay hem de Gülsarı için mutluluk verici günler olmuştur. Ancak yaşanan olaylarla bu güzel günler kısa sürmüş, geçip gitmiş ve her şey değişmiştir (Aytmatov, 1996, s. 11).

Acı verici sonla bitecek bu hikayede Gülsarı, adından anlaşılacağı gibi sarı renkli bir yorga at olarak karşımıza çıkar. Savaşın zaferle köyüne geri dönmüş Tanabay ise uzun boylu, ince, başında kalpağı olan, “iyimser”, “gönlü hoş”, komünizmin ülküsüne yüreğinden bağlı bir parti üyesidir (Aytmatov, 1996, s. 18). Caydar adında iyi bir kadınla evli olup bir kız bir erkek iki çocukları vardır. Evliliği sırasında da bir dul sevgilisi olmuştur (Aytmatov, 1996, s. 22-25). Kolhoz için elinden gelen her şeyi yapmaya hazır biridir. Bu nedenle Kolhoz'da önceleri demirci ustası olarak çalışırken (Aytmatov, 1996, s. 19) can dostu, kolhozun başkanı da olan Çora'nın kendisini ikna etmesiyle yıldı (at yetiştiricisi) olup dağlara çıkar. Çora ile derin bir dostluk bağı vardır, bu dostluğun ve ülküsünün hatırına ihtiyaç duyulan yıldıçlığı kabul eder.

Tanabay'ın Gülsarı'yla tanışması bu süreçte olur. İş devralacağı aksakal Turgay'la konuşurken o güzel, eşsiz sarı tayı görür (Aytmatov, 1996, s. 22). Gülsarı güzel, büyüleyici bir yorgadır. Tanabay, Gülsarı'nın koşuşundan, duruşundan güzelliğinden olağanüstü etkilenir, ona hayran kalır. Bu durumu fark eden Turgay Tanabay'a şunu söyleme ihtiyacı duyar: “Eski zamanlarda bu eşsiz at için, Kırgız ataları birbirlerine düşüp kan dökmekten bile korkmazlardı” (Aytmatov, 1996, s. 23).

İşte ikisi arasındaki dostluk bu şekilde başlar ve gelişir. İkisi birbirine sıkıca bağlanır, çok mutlu zamanlar geçirirler. Bu süreçte Gülsarı'nın eşsiz güzelliğinin yanına başarıları da eklenir; yarışlarda, Kökpar oyunlarında başarılar gösterir, bu sayede yıldızı parlar ve köyün gururu olur. Bu şöhret Aytmatov'un dikkat çektiği gibi insanın zavallı, kıskanan bir varlık olduğu gerçeği karşısında sorunlar doğurur (Aytmatov, 1996, s. 53, 58). Turgay'ın işini devretmeden önce, Gülsarı'yla ilgili olarak Tanabay'a verdiği şu öğüt adım adım gerçek olur:

“Ama dikkat et, dile düşürme, nazar değmesin! Kimselere bir şey söyleme. Güzel yorga güzel kız gibidir, elde etmek için peşine düşenler çok olur. Bilirsin, bir kız iyi bir ere düştüğü zaman daha da güzelleşir, gözleri yaldır yaldır parlar, gül gibi olur. Ama kötü birine düşerse solar gider, çöp gibi kalır. Baktıkça yüreğin sızlar. Atın iyisi de öyle olur. Bakmasını bilmezsen onu mahvedersin, olduğu gibi yere düşüp kalır!” (Aytmatov, 1996, s. 24).

Trajik olan her şey tam olarak Aksakal Turgay'ın dediği gibi gerçekleşir. Turgay, Grek tragediyalarında karşımıza çıkan kahinler gibi, olacakları yani Gülsarı'nın solup gideceği süreci önceden haber vermiştir.

Kolhozdaki daha üst pozisyonundaki kişilerin Gülsarı'ya el koymasıyla başlayan bu süreç, şu şekilde başlar ve gelişir: Zafere dönülen savaş sonrası Kolhozun durumu hiç iyi değildir, insanlar büyük sorunlar içerisinde. Kolhozun başkanı, Tanabay'ın gençliğinden beri komünizmin yerleşmesi ve yayılması için birlikte çalıştığı dostu Çora'dır (Aytmatov, 1996, s. 48). Ancak sonrasında sağlık sorunları olan Çora'nın yerine, Gülsarı'ya el koyacak olan Corakul Aldonoviç adında biri başkan olur. Bu değişiklikte birlikte at çiftliği sorumlusu olan İbrahim, bir gençle birlikte yılki çobanlığı yapan Tanabay'ın yanına gider (Aytmatov, 1996, s. 79, 100). Yazılı kağıt ellerinde, bir iş için geldiklerini söyler; bu iş, yeni Kolhoz başkanı için Gülsarı'yı alıp götürmektir (Aytmatov, 1996, s. 81). Bunun üzerine Tanabay yüreği parçalanmış bir şekilde ne yapacağını bilemez (Aytmatov, 1996, s. 82). Böyle bir durumun ihtimali aslında hep vardır; çünkü Tanabay atları bütün kolhoz için yetiştirmektedir yani at ona ait değildir. Ancak Tanabay Gülsarı'yı vermeye dayanamayacağından, emre karşı gelmeyeceği bir yol bulmaya çalışır (Aytmatov, 1996, s.82) ve bu amaçla Gülsarı yerine başka bir atı İbrahim'e önerir. Ancak İbrahim bu durumu kabul etmez; başkanımız bizim önderimiz, insanlar arasında dolaşıyor, sıklıkla bölge merkezine gidiyor, diyerek Gülsarı'yı almakta ısrar eder. Tanabay ise vermemekte ısrarlıdır: “Ne olmuş yani? Başka ata binse gözden mi düşer? Oraya buraya gidiyor diye ille de yorga ata binmesi mi gerekir” (Aytmatov, 1996, s. 84). İbrahim için “general, generale yakışana, asker de askere yakışana bin”melidir. Bu söz üzerine Tanabay Gülsarı'yı vermeyeceğini söyler:

“Vermiyorum! Beni beğenmiyorsanız kovun. Demirci dükkanına gider, orada çalışırım. Hiç olmazsa orada elimdeki balyozu çekip alamazsınız!... Halk da her şeyi öğrensin, bütün köy bilsin. Bu meseleyi gidip Çora ile konuşurum. Haklı olup olmadığımı o söylesin. O halletsin bu sorunu.” (Aytmatov, 1996, s. 84).

Sonrasında İbrahim endişeyle Tanabay'ın eşi Caydar'dan yardım ister (Aytmatov, 1996, s. 85). Tanabay yine ikna olmaz, can dostu, eski kolhoz başkanıyla durumu konuşacağını söyler. Ancak bu konuşmada, dostu Çora'nın Gülsarı'yı vermesine razı olduğunu öğrenir. Bunun üzerine donakalan, sessizleşen, canı acıyan Tanabay, Gülsarı'yı vermek zorunda kalır (Aytmatov, 1996, s. 86). Ancak Tanabay yine dayanamaz, Gülsarı'nın peşinden gitmek ister. Karısı Çora buna engel olur. Gülsarı'nın gidişiyile birlikte Tanabay büyük bir boşluk içerisinde ve çaresizdir. Gülsarı'nın zorla götürülüşüyle birlikte bütün üyir yetim kalmış gibi görünür; güneş, gökyüzü, her şey değişmiş gelir. Tanabay'ın kendisi bile değişmiştir (Aytmatov, 1996, s. 87). Tanabay, Goethe'nin *Genç Werther'in Acıları*'ndaki (Bkz. Goethe, 1999) kahramanı gibi bir ışığa ihtiyaç duyar.

Bu ışık ihtiyacı içerisinde Tanabay karısı Caydar'dan kopuz çalıp türkü söylemesini ister. Caydar kocasının acısını hafifletecek bir şekilde kopuzuyla acıklı bir türkü çalar. Tanabay güzel kopuz çalan karısının türkülleri içerisinde, gözleri kapalı olsa da her şeyi adım adım görmeye başlar, karısıyla yaşadığı güzel günleri (Aytmatov, 1996, s. 88), Gülsarı'ya türkü söylediği o mutlu günleri hatırlar. Tanabay bu acıklı olaylar içerisinde sürekli eski hatıralara döner. Kolcu ve Korkmaz'ın dikkat çektiği gibi, bu hatırlamalar yeni değerlerle bir gerginlik oluşturur ve yeni değerler eleştirel olarak sorunlaştırılır. Bu yolla aslında gelenek özbilinçli bir şekilde daha görünür olmaya başlar.

Tanabay eskiye yönelik hatıralarla bu acıları yaşarken, Gülsarı'nın acıları da bir o kadar büyüktür. Gülsarı bu gelişmelerden sonra hiçbir canlının yaşamaması gereken, bize keşke ölseydi dedirtecek acıları deneyimler. Çünkü Freud'un haklı olarak sorduğu gibi, “...eğer yaşam güçse ve sevinçlerden yoksunsa ve ölümü ancak bir kurtarıcı olarak karşılayabileceğimiz denli acı doluyorsa, uzun bir yaşamın bize yararı nedir?” (Freud, 2000, s. 77). Ancak Gülsarı bir hayvan olarak ölmeyi beceremez, yokuş başında ölesiye kadar geçen sürede çok büyük acılar yaşar. Ölümün eşliğinde kısa süreliğine olsa bile Tanabay'la birlikte geçirdiği o güzel günleri hatırlar. Gerçekten de Gülsarı Tanabay'ı çok sevmiştir. Çünkü Tanabay, Gülsarı'sının mutlu olması için her şeyi yapmış biridir; onu her zaman özgür bırakmış, ona bir defa bile vurmamıştır. Zaten Tanabay yalnızca Gülsarı'ya değil diğer atlara da iyi davranmıştır. Gülsarı, Tanabay'la birlikteyken sadece bir defa ağlar, o da Tanabay'ın ona eyeri taktığı zamandır (Aytmatov, 1996, s. 35). İşte Gülsarı böylesine sevilen, mutluluk verici bir yerde, özgür bir şekilde çayırın güzel kokusundan, kuş seslerinden, sürüdeki diğer

arkadaşlarından, Tanabay'ın türkülerinden, hatta Tanabay'ın sevgilisinden bile çok mutlu olmuştur (Aytmatov, 1996, s. 27).

“Sahibi Tanabay da onu, hayatının, yaşadığı ortamın bir parçası gibi görüyordu. Onu yadsımıyor, yadırgamıyordu. Atlara sert davranmıyordu...Tanabay'ın onu yüreklendiren sesi, hatta keyfinden şarkı söylemesi pek hoşuna giderdi Gülsarı'nın. Böyle zamanlarda, koşu temposunu onun türküsüne uydururdu sanki. Zamanla bu türkülere iyice alıştı, onları belledi: Bazıları hüznölü, duygulu, uzun, kısa, sözlü, sözsüz bütün türkülerini.” (Aytmatov, 1996, s 17-18).

İşte gün geçtikçe gelişen bu eşsiz dostluk ve mutlu anlar, Kolhoz başkanının Gülsarı'ya el koymasıyla son bulur. Gülsarı yaşadığı bu mutlu anlara tekrardan kavuşmak için, sürekli Tanabay'ın ve diğerk arkadaşlarının yanına kaçıyor, ayağına bağlanan kelepçeye rağmen zincirini kırıyor, Tanabay'a ve arkadaşlarına kavuşuyor, onlarla koşuyor ve güzel zaman geçirerek acılarını unutmaya çabalıyor, artık bitik kurtuldum dercesine mutlu olmaya çalışıyordu (bkz. Aytmatov, 1996, s. 89-97). Tanabay ise her defasında Gülsarı'yı tekrar geri vermek zorunda kalarak büyük acılar yaşıyordu (Aytmatov, 1996, s. 97).

“Gülsarı'nın o haline yüreğı sızladı, gözlerinden yaşlar aktı. “Tanrım! Ne kötölük etmişler sana! Kim vurdu bu zinciri ayaklarına? Buna rağmen o kadar uzaklardan ta buraya geldin ha! Ah zavallı sersem ah!...” Doğrusu inanılır gibi değildi. Onca yerden, düzü bayırı geçerek, dereyi tepeyi aşarak nasıl gelebilmişti buraya? Bütün gece seke seke geldiğı belliydi. Tek başına, pranga vurulmuş bir hapishane kaçkını gibi buraya kadar koşmuştu hayvan. Tanabay üzgün üzgün başını sallayarak “Vah! Vah!” dedi. Sonra hayvanın başını tutup okşadı, yüzünü dudaklarına yaklaştırdı. Gülsarı da dudaklarını onun gözüne sürüp sevinçle gözlerini yumdu. - Peki, ne yapacağız şimdi? Aklını başına topla artık, kendine işkence ediyorsun. Ah zavallı Gülsarım, ne olduğunu sen de bilmiyorsun elbet... Tanabay atın orasına burasına baktı. Aldığı yaralar iyileşirdi. Ama ayağında zincir kösteğın bağlandığı yer cılk yara olmuştu. Zincirin keçe kaplaması da eski ve çürümüş olacak ki, hayvan suyu geçerken yırtılıp çıkmıştı. Bu yüzden de demir Gülsarı'nın ayak derisini sıyırmıştı. “İbrahim bu zinciri yaşlı birinden bulup almışır, bunu mutlaka o yapmışır” diye düşündü. Ondank başka kimse bu kadar acımasız olamaz” (Aytmatov, 1996, s. 92).

Belirttiğimiz bu acı verici buluşmalar hep ayrılıkla son buldu; çünkü güç ve iktidarın sahibi kolhoz başkanı Corakul Aldonoviç, bir nefret ilişkisi geliştirdiğı Gülsarı'nın peşini hiç bırakmıyordu. Aldanoviç için Gülsarı'nın ve Tanabay'ın ne istediğinin hiçbir önemi yoktu, sadece kendi istekleri önemliydi. Gülsarı böylesine haset ve intikamla hareket edenlerin artan zulmüyle karşılaştı ve büyük bir hırsıyla iğdiş edildi. Bu can acıtıcı epik sahne, Aytmatov'un şu sarsıcı cümleleriyle resmedilir:

“Boynuna at kuyruğı kılından yapılmış kement geçirilince Gülsarı'nın tüyleri diken diken oldu. Kalın bir ipi düğümleyip ucunu sırtından aşırıp uzattılar. Niçin yapıyorlardı bunu? İpi neden arka bacaklarına doğru çekiyor, onu neden böyle bağıyorlardı? Gülsarı hırıldıyor, çırpınıyor, gözlerini dört yana çevirip ürkek ürkek bakıyordu. Ne yapacaklardı bu adamlar?

Çabuk olun! Çabuk olun! diye bar bar bağıyordu İbrahim.

Sonra, ‘Yıkın yere!’ dedi.

Kolları güçlü adamlar ipe asıldı. Gülsarı gövdesinin bütün ağırlığıyla ve büyük gürültüyle yere yıkıldı. Güneş de yuvarlanıp üstüne düşmüştü sanki.

Yer sarsıldı. Ne olmuştu? Neden yana düşmüş yatıyordu? Ağaçlar niçin gökyüzüne doğru uzanıyorlardı? Yerde böylesine uygunsuz, böylesine rahatsız yatışı neden? Yok, yok! Olur şey değildi bu! Gülsarı başını salladı. Bütün vücudu zangır zangır titriyordu. Sonra kasları kasıldı. İpler derisini çiziyor, acıdan bacaklarını karnına çekiyor, toynakları vücuduna batıyordu. Bir daha silkindi, bir daha gerindi, boşta kalan arka ayaklarından biriyle tekme savurmaya başladı. İp çatırdayarak gerildi.

İbrahim yine bağır bağır bağırıyordu:

- Bastırın, üstüne çıkın! Sıkı tutun!

Hepsi birden yorga atın üstüne abandılar. Dizleriyle, kollarıyla sımsıkı bastırdılar.

- Başını tutun! Yere bastırın! Bağla! Çek! Eh, oldu işte. Çabuk bitirin işinizi.

Şimdi şuradan da bağlayın. Atın düğümü!

Adamlar yorganın dört ayağını bir araya getirip sımsıkı bağlamışlardı. Gülsarı hâlâ çırpınıyor, acılar içinde kıvrınıyor, başına ve boynuna basanları silkeleyip atıyordu. Ama adamlar yine abanıyor, bastırıyorlardı. Atın ter içinde kalan vücudu, ayakları uyuştu. Ve kendini bırakıverdi. Üyirin üzerinden kazlar kanat çırparak onu çağırıyor, o gidemiyordu. Başına, burnuna sinekler konuyor ve o, sinekleri kovamıyordu. Gülsarı etine değen soğuk bir şeyle ürperdi. Yeni efendisi tam gözlerinin önüne çömelmiş bakıyordu. Birden korkunç bir acıyla canı çıkayazdı. Gözlerinde şimşekler çaktı. Ah! Kıpırlı bir alev içine düşmüş gibi yandı. Dünya başına yıkıldı ve sonra zifiri bir karanlık oldu. Olanlar olduktan sonra da Gülsarı bir süre öylece bağlı kaldı. Kanın dinmesini bekliyorlardı.” (Aytmatov, 1996, s. 102).

İşte insanların kötülüklerinin inanılmaz canlı, destansı bir anlatımı. Bu uzun alıntıyı yapmamızın nedeni, insanın kötülüklerine dair anlatımındaki canlılığı, destansı havayı fark ettirmek istememizdir. Bu acı ve hüznün veren dizeler, sarsıcı bir şekilde sevgi ve acıma duygumuza seslenir. Tabii kolhoz başkanı gibi bu duyguların körleştiği kişilerde bu ses duyulmaz, aksine bastırılır.

Tanabay ise tüm bu olan bitenlerden habersizdir. Bir gün içinden gelen bir his ve gördüğü kanlı rüyalar nedeniyle Gülsarı'yı ziyaret etmek ister. Ve bu ziyareti sırasında Gülsarı'yı kanlar içerisinde iğdiş edilmiş olarak görür. Bunun üzerine öfkeyle dudaklarını ısırır ve büyük bir acıyla inleyen Tanabay, yorganın yanına varmak istese de cesaret edemeyip duraksar, yüreğini sanki bir aç kurt parçalıyormuşçasına acı çeker. Hemen karısına durumu anlatır: “Artık Gülsarı hiç kaçamayacak, buralara gelemeyecek. Ona ne yapmışlar biliyor musun? O itler, onu iğdiş etmişler.” (Aytmatov, 1996, s. 107). Olup biteni bilen karısı, atalarının bu işi yapageldiğini ve bunun sonuncu da olmayacağını söyleyerek hiçbir şey yokmuşçasına tepki verir (Aytmatov, 1996, s. 107). Caydar olmaması gerekecek kadar soğukkanlı ve kabullenicidir. İyi bir eş olarak karakterize edilse de, kocasının başkaldırılarına destek vermez. Ailevi değerleri her şeyin üstünde tutar, hatta ailevi değerleri tek iyisi durumundadır.³ Ancak girişte belirttiğimiz gibi, Caydar tüm bu iyi karakter özelliklerine rağmen partiye ve partinin toplumsal işleyişine yönelik bir eleştiri dile getirmez. Kurallara olduğu gibi uyar. Zor anlarda Tanabay'ın da kurallara uymasını bekler. Oysa kurallar onların yaşamını iyi düzenlemekten çoktan uzaklaşmıştır, Kolhoz artık onların eski Kolhozu da değildir. Kolhozdaki yaşayanların ne dediklerine bakılmamakta, merkezden atanan, halkla hiçbir şekilde bağlı olmayan yöneticilerin istekleri olmaktadır. İşte Caydar'ın bu duruma dair en ufak bir eleştirisi, bizde imgesel bir şaşırtma yaratacak davranışları yoktur. Örneğin bu yapıda biri, devlet çocuğu yatılı okula vereceksin dediğinde, bu kurala sağduyuyla, bilgece uyabilir.

Tanabay ise Caydar'dan farklı olarak; Kolhoz'daki değişimleri, yöneticilerin tutumlarını, gençlerin saygısızlığını (özellikle oğlunun pısrıklığını, yalakalığını, ve güç peşinde koşan davranışlarını), İbrahim gibi tiplerin yalakalığını, kötücüllüğünü kıyasıya eleştirir. Karakter olarak coşkulu, cesur, hesapsız, merhametli (Aytmatov, 1996, s. 8, 13, 17), acılar içerisinde empati kurabilen (Aytmatov, 1996, s. 106), Kolhoz'daki gençlerin takdir ettiği, sevdiği (Aytmatov, 1996, s. 177), çok çalışkan (Aytmatov, 1996, s. 126), utanç duygusu olan (Aytmatov, 1996, s. 29), hayvanları, doğayı ve türkülerini seven (Aytmatov, 1996, s. 68,92, 124), tek gerçek dostu Çora'ya bağlı/vefalı/eleştirel biridir (Aytmatov, 1996, s. 48, 78, 85, 111-112, 116, 121, 130). Çora gibi fazla hoşgörülü ve uyumlu olmayı sevmez; dobra, açık sözlü ve mert olanları takdir eder (Aytmatov, 1996, s. 127). Sevgilisi Bilcan'ın ifadesiyle iyi bir insan (Aytmatov, 1996, s. 51), dostu Çora'nın deyişiyle, saf, kime nerde ne söyleyeceğini bilmeyen (Aytmatov, 1996, s. 123), öfkeli (146), tez canlı, sabırsız (Aytmatov, 1996, s. 13), sinirli (Aytmatov, 1996, s. 87), yeterince iyi düşünüp taşınmadan yaptığı şeyler için pişmanlık duyan, keşke şöyle yapsaydım daha iyi olurdu diyebilen (Aytmatov, 1996, s. 96), gelenekselliğin önemini takdir eden (bu nedenle keçe evlerin, çadırların yıkılmasından pişmanlık duyan) (Aytmatov, 1996, s. 94), eleştirel olmaktan/eleştiriden korkmayan (Aytmatov, 1996, s. 107-108, 115), (Aytmatov, 1996, s. 141) biridir. İşte bu karakter özellikleriyle Tanabay, girişte belirttiğimiz tarzda, trajik çatışmaları yaşayabilecek trajik bir karakterdir. Ancak bu karakter özelliklerine bağlı olarak yaşadığı trajik çatışmalarda iyi yaşam anlayışı da etkili

³ Caydar'ın belli başlı karakter özellikleri şöyledir: Geleneklerine bağlı (Aytmatov, 1996, s. 105), akıllı (Aytmatov, 1996, s. 112), sadık, kocası askerdeyken bile evine sahip çıkan (Aytmatov, 1996, s.115), iyi kopuz çalan (Aytmatov, 1996, s. 87), konuksever (Aytmatov, 1996, s. 80), sözünün eri, serinkanlı (Aytmatov, 1996, s. 193), dedikodu yapmayan, becerikli, nadiren sitem eden (Aytmatov, 1996, s. 57), akraba olmaması (Aytmatov, 1996, s. 116), çocuklarına çok iyi bir anne, kocasına çok iyi bir eş (Aytmatov, 1996, s. 130), kocasını türlü belalara karşı korumaya çalışan (Aytmatov, 1996, s. 135), cefakar, (Aytmatov, 1996, s. 157), onurlu, uzun saçlı, esmer güzeli (Aytmatov, 1996, s. 88) bir kadındır. Bir insanın karısından isteyeceği bütün özelliklere sahiptir.

olmuştur. Tanabay'ın devrimci iyi yaşam anlayışı ile gerçek çatışır, yaşadıkları ve Kolhoz'da olup bitenler neticesinde hiçbir şeyin iyi gitmediğini fark etmeye başlar ve yapılan şeyler adalet süzgecinden geçirir (Aytmatov, 1996, s. 27). Tanabay'ı böyle bir değişime götüren süreçlerden biri, gördüğümüz gibi Gülsarı olayı olmuştur.

Tanabay'ın bu değişimi yaşamasında diğer bir önemli olay ise, partiden atılmasıdır. Bu olay şu şekilde gerçekleşir: Tanabay can dostu ora'nın kendisini bir kez daha ikna etmesiyle, ailesi ile birlikte yılki bakıcılığını bırakarak dağlarda çobanlık yapmaya başlar (Aytmatov, 1996, s. 110-111). Partideki toplantıda, Gülsarı'ya en büyük kötölükleri yapan Kolhoz başkanı Aldanov, Tanabay'ın obanlığıyla ilgili sorumluluklarına dair toplantıda ona söz vermesini ister. Tanabay, dostu ora'nın da söylemesini istediğı şekilde, “yüz koyundan yüz on kuzu, her koyundan üç kilo yün alacağım” diye söz verir. Sonrasında gerçekleşmesi neredeyse imkansız olan bu sözü verdiğı için utanç duyar; çünkü yağmur, soğuk gibi hava koşulları sözünü tutmasına engel oluşturabilecektir (Aytmatov, 1996, s. 121) ki öyle olur. Ama istemese de bu sözü vermiştir. Tanabay ve ailesi gerçekleşmesi pek mümkün olmayan bu sözü yerine getirmek için canla başla çalışır.

Bu toplantıdan sonra Gülsarı'ya binmeye başlayan ve onunla eve doğru giden ora, tıpkı Aksakal Turgay gibi bir belanın geldiğini hissederek. Tanabay'ın başına bir kötölük gelmesinden endişelenir. ora tecrübesiyle bu toplantılarda nelerin söylenmesi ya da söylenmemesi gerektiğini bilir. Oysa ora'nın belirttiğı gibi, Tanabay böyle değildir; karakter olarak “tez canlı” olsa da saf ve hesapsızdır. Zaten hesapsız insanların temel özelliğı açık, tez canlı olmalarıdır. Bu yüzden ora içinden şöyle geçirir:

“Ah Tanabay! Tanabay! Hayat sana hiçbir şey öğretmemiş, pek saf kalmışsın. Gençliğinde nasılsan şimdi de öylesin. Bütün meseleleri kestirmeden bir çırpıda halletmek istiyorsun! Oysa zaman çok değişti. Artık nerede, ne söyleyeceğini, kimlerin önünde nasıl konuşacağını bilmen gerek. O zaman her şey iyi gider, başın derde girmez. Başkaları nasıl konuşursa sen de öyle konuşacaksın, onların havasına uyacak, ne yazılmışsa onu okuyacaksın. Yumuşak, okşayıcı konuşacaksın. O zaman her şey yerine oturur, düzelir. Seni kendi haline bıraksam, ters bir şey söyler, her şeyi berbat edersin. Sonra da bunun cevabını, bunun hesabını vermek bize düşerdi. ‘Siz kendi örgütünüzün üyesini nasıl yetiştiriyorsunuz!’ derlerdi bize. ‘Bu nasıl disiplin, bu nasıl başıboşluk!’ derlerdi. Ah Tanabay!” (Aytmatov, 1996, s. 123).

Görüleceğı gibi ora için önemli olan, tıpkı karısı Caydar'da da göreceğimiz şekilde, mevcut toplumsal yükümlölüklerle uyumlu bir şekilde kendisine söyleneni yerine getirmektir. Bu bakımdan yakışıklı, görgölü, bilgili, yumuşak huylu, hoşgörölü ora (Aytmatov, 1996, s.21), MacIntyre'nin belirttiğı Weberci bürokratik aklın özelliklerine uyan, insanların tepkilerini uyumlu kılan, uysal hareket etmelerini sağlayan biridir (MacIntyre, 2001, s. 118). Tanabay dostu ora'nın bu uyumluluğundan hoşnut değildir; hatta ora'nın davranışlarının, Kolhoz'un değişimine paralel olarak değişim yaşadığını düşünür. şu sözler Tanabay'a aittir:

“Yoo, ora'ya yakışan bu değildi. Böyle bir adam değildi o! ora değişmişti, ona bir şeyler olmuştu. Belki de, kolhoza ömür boyu emek verdiğı halde, yukarıdakilere kendini beğendiremediğı için olsa gerek. O da işleri olurla bırakmayı, herkese ayak uydurmayı öğrenmişti galiba.” (Aytmatov, 2024, s.121).

İşte bu uyumluluk içerisinde ora, Segizbayev adında bir müfettişin Tanabay'ın çalıştığı çiftliğı incelemesine eşlik eder. Çiftlik inanılmaz soğuktur ve koyunların da yiyecekleri saman yoktur. Bu durum nedeniyle koyunlar ölmektedir. Tanabay ise tüm bu yıkıcı olumsuzluklara rağmen ailece a kalan koyunları kurtarmak için canla başla çalışmaktadır. Koyunların ölümü karşısında her defasında büyük acılar yaşar, sanki evinin bir bireyi ölmüşesine kahrolur (Aytmatov, 1996, s. 124-149). Oysa bu ölümlerin tek sorumlusu ora'nın bildiğı gibi yöneticilerdir. Yöneticiler söz vermiş olmalarına rağmen saman göndermemiş, ahırın yıkılan bazı yerlerini onarmak için hiçbir destek vermemişlerdir. Ancak bu duruma bir suçlu bulunmalıdır. Bunu bilen söz konusu kötücül yönetici, koyunların ölümü için Tanabay'ı suçlar ve hakaret eder. İki arasında Tanabay'ı deliye döndüren bir diyalog geçer:

“Rezalet bu! Nereye gitsen aynı şey. şunlara bak!... Bunları ora'ya bakarak söylüyordu. Sonra Tanabay'a döndü:- Ne oluyor yoldaş? dedi ölü koyun yığınlarını göstererek. Sen komünist bir oban olduğun halde kuzular neden ölüyor?- Herhalde kuzular benim komünist olduğumu bilmiyorlar!” (Aytmatov, 1996, s. 167).

Müfettiş'e göre Tanabay verdiği sözü tutmadığı için kolhoz malına zarar vermeye çalışan bir "halk düşmanı"dır; partide de yeri olmamalıdır (Aytmatov, 1996, s.168). Bu diyalogdan sonra, ne denli özveriyle çalıştığını ve büyük acılar deneyimlediğini bilen Tanabay, gönlünün yayı kopmuşçasına karşıdaki kişi hiç umurunda olmayacak bir şekilde (Aytmatov, 1996, s. 167) tepki gösterir.

"Lanet olsun verdiğim söze! Lanet olsun ömür boyu verdiğim emeklere! Hepsinin canı cehennem! Defol git! Benim yerim hapisanedir! Sen bu deri ceketli yeni efendiyi niye getirdin buraya? Beni çileden çıkarması için mi? Beni hapse tıksın diye mi? Hadi bakalım, beni hapse tıksana it oğlu it!" (Aytmatov, 1996, s. 169)

Tanabay artık dayanamaz ve tırmıkla Çora'nın da yanında olduğu bu yöneticiyi kovalar (Aytmatov, 1996, s. 169) ve sonrasında karısının ilk defa göreceği bir şekilde gözyaşlarına boğulur (Aytmatov, 1996, s. 170). Parti bu olaylar üzerine, büyük acılar yaşayan Tanabay'ı, olup bitenlerden sorumlu tutacak bir soruşturmadan geçirir. Bu olay onun can dostu, yoldaşı bütün gerçekleri olduğu gibi bilen Çora'nın yanında gerçekleşir. Çora'nın da bildiği gerçek şudur: Tanabay birçok kez Çora'dan saman istemiş, korayı, kuzulama yerini tamir etmek için gerekli malzemelerin gönderilmesi gerektiğinden söz etmiştir. Ama hiçbir Tanabay'a yollanmamıştır; ne saman ne de koranın tamiri için hiçbir şey gönderilmemiştir. Can dostu, yoldaşı Çora bunları bilmesine rağmen sessiz kalmayı becerebilmiştir. Tanabay için Çora'nın can acıtıcı bu sessizliği affedilebilir değildir.

"Çora da onun için eskisinden farklı bir kişiydi artık. Ne yapmıştı bugün? Kaşkatayev sesini yükseltir yükseltmez, sus-pus olmuş, söz dinleyen bir öğrenci gibi başını kaldırmadan oturmuştu yerinde. Şimdi ne yapacaktı ki? Halk ona güvenmişti. O ise halka doğruyu söylemekten korkuyordu. Hep çekingen, hep ihtiyatlı. Mutlaka düşüne taşına söylüyordu. Nereden öğrenmişti bütün bunları? Doğru: Kendisi cahildi, bütün işi çalışmak, çalışmak, yine çalışmaktı. Oysa Çora okumuş biriydi. Ömür boyu önemli işlerde bulunmuş, hep yöneten kişi olmuştu. İşlerin, Segizbayev ve Kaşkatayev gibilerinin söyledikleri gibi olmadığını bilmiyor muydu? Onların sözlerinin, "dışı cıltıravuk, içi kaltı ravuk = dışı parlak, içi karanlık ve soğuk" olduğunu "hoş lâf-boş lâf" olduğunu bilmiyor muydu? Bu Çora kimi kandırıyordu? Niçin kandırıyordu? Çora ona yetiştiği, terlemiş atının gemini çekip onunla yanyana koşturmaya başladığı zaman da dönüp bakmadı ona. Seninle konuşmak istiyorum. Bana sırt çevirme Tanabay. Biraz bana bak. İki eski dost, iki komünist olarak konuşalım, diye söze başlamıştı ki dilini ısırıp susmak zorunda kaldı. Tanabay sert bir şekilde sözünü kesmişti çünkü: Ben senin dostun değilim, bilmek istiyorsan, komünist de değilim artık. Hiç değilim! Sen de uzun süredir komünist olmaktan çıktın. Sadece kendini öyle gösteriyorsun. Bunu söyleyemezsin! dedi Çora üzüntüyle. Elbette söylerim. *Ben dobra dobra söylerim, ölçüp biçip konuşmamı öğrenemedim daha. Nerede, nasıl konuşulacağını, ne söyleneceğini öğrenemedim.*"⁴ (Aytmatov, 1996, s. 183-184).

Evet Tanabay, Çora'nın daha önce eleştirdiği bir şekilde nerede ne konuşacağını, ölçüp biçmeyi bilmesede mertçe sözünü esirgemez. Tanabay için can dostu, yoldaşı olan Çora değişmiş, fazla ihtiyatlı ve hesapçı olmuş, uysallaşmıştır. Onun bu davranışları bir pratik bilgelikten ziyade kurnazlık davranışlarıydı. Oysa bir zamanlar Tanabay ve Çora'nın ikisi tek bir kişi gibiydiler, birlikte Kolhoz'u kurmuş ve köyü örgütlemişlerdi.

"Giderken de gelirken de şarkılar söyledik, naralar attık...Hatırlıyor musun? Artık neden yüzümüz gülmüyor, neden eskisi gibi türkü söylemez olduk Çora?- Yok, benim söylemek istediğim o değil, tamam şarkı söylemek, nara atmak zamanımız geçti. Biz yırlarımızı yırladık, türkülerimizi söyledik, peki, bugünün gençlerine ne oluyor? Oğlumu görmek için yatılı okula gittim. Büyüyünce adam olacak mı, nasıl bir adam olacak bilemiyorum. Daha şimdiden öğrenmiş büyüklerine, başkana yaltaklanmayı. Bana: "Okul müdürüne sık sık kıyım getir baba" dedi. Niye getirecekmişim? Aslında kötü bir öğrenci de değil, iyi okuyor. Öyleyse niçin istiyor kıyım getirmemi? Nasıl konuştuklarını bir görseydin! Ben çocukken Aleksandrovka'da Efremov adında bir Rus'un yanında çalışıyordum. O Rus beni bir "Kızıl yumurta bayramında" (Paskalya) kiliseye götürmüştü. Bugün bizim çocuklarımız sahneye çıkıyor, şarkı söylüyorlar. Tıpkı o kilisedeki ilâhileri söyleyenler gibi, ellerini hazır-ol durumunda yanlarına yapıştırıyorlar.

⁴ İtalikler bana aittir.

Suratları asık, söylediklerinin hepsi birbirine benziyor, bir söylediklerini bin kere söylüyorlar sanki... Anlamıyorum, hoşuma da gitmiyor. Zaten bugünlerde anlamadığım çok şey var. Başbaşa oturup dertleşmek istiyordum seninle... Ben çok gerilerde kaldım galiba, hiçbir şey anlamıyorum bu olanlardan..." (Aytmatov, 1996, s. 115).⁵

Tanabay bütün bu olup bitenleri anlayamasa bile, bir şeyi açıkça biliyordu; ailesiyle birlikte çiftlikteki koyunların yavrularını hayatta tutmak için her şeyi yapıyordu. Yavruları eve alıyor, onları ısıtıyor, ahırını tamir etmek için çareler bulmaya çalışıyorlardı. Tanabay'ın kuzulara sevgisi bile hesapsızdı; onlardan süt, yün, deri uğruna faydalanmayı doğru bulmuyordu (Aytmatov, 1996, s. 124-149). Onların acısını, açlığını, ölümünü derinden hissediyordu.

Tanabay neler yaşadığını bizzat kendi bildiği için, yem ve otların olmayışını, uykusuz geceleri, yardımcısı Bektay'ın çekip gittiğini düşünerek yaptıklarından pişmanlık duymuyor, merhamet beklemiyordu. Cezalandırıcaksalar cezalandırsınlar diyerek tepkisini devam ettiriyor, belki bu gelişmeler diğer çobanlara kolaylıklar sağlar, çobanların neler yaşadıklarını fark ettirebilir diye düşünüyordu (Aytmatov, 1996, s. 146, 172). Hala toplumun "ortak iyi" sini düşünüyordu, başına gelenlerin başkasının başına gelmesini istemiyordu. Kendi kontrolü ve iradesi dışındaki nedenlerden dolayı o sorumlu tutuluyordu. Aristoteles'in dikkat çektiği gibi, birinin eyleminden dolayı suçlu olmasının nedeni eylemin nedeninin kendisi olacak bir şekilde, eylemini iradi, kasıtlı yapmasıyla ilgilidir (bkz. Aristoteles, 1997, s. 40-41; 1110a ve devamı). Ortada bir suç varsa bu suçun nedeni, sorumlusu Çora'nın da bildiği gibi yöneticilerdi. Tanabay'a yüklenen adaletsiz bir suçlama vardı. Tam da bu adaletsiz suçlama nedeniyle Tanabay, bu işin nereye varacağını bilmesine rağmen kızar. Her zaman ölçülü, sağduyulu olmak gerektiğini söyleyen Aristoteles'in dikkat çektiği gibi, suçlu olunmadığı bir durumda adaletsiz bir şekilde suçlanma, kaçınılmaz olarak kızgın tepkiye yol açar. "Öfke, görünüşte haksızlık olan bir şeye duyulur." O yüzden, öfkeli davranması nedeniyle hatalı davrandığını düşünsek bile, Tanabay'a kötü biri diyemeyiz. Ortaya çıkan olumsuz durumlardan dolayı ona kızsak da, bu duruma neden olanın "öfke ile davranan değil, öfkeliendiren" olduğunu unutmamalıyız (Bkz. Aristoteles, 1997, s. 106; 1135b20-30).

Evet Tanabay'ın olan bitenler karşısında nefreti büyümüş, gözleri iyice açılmış, herkesi, her şeyi daha iyi görmeye başlamıştır (Aytmatov, 1996, s. 170-171). Adım adım ülküsünün ve hayallerinin yıkılmasıyla birlikte, kolhozu kendi malı olarak değil başkasının malı olarak görmeye başlar. Oysa öncesinde toplantılar halk yararına yapılır ve önemli kararlar alınır. Şimdiki kararlar ise önemsiz boş sözlerden öteye geçmiyordu. Kolhozu artık kendileri değil başkaları, dışarıdan gelenler ve hatta hiç gelmeyenler yönetiyordu. Bu gelenler ise bürolarından dışarı çıkıp halkla, köylüyle konuşmaya tenezzül bile etmiyorlardı. Toplantılarda sadece uluslararası meseleleri konuşuluyor, kolhozun meseleleri konuşulmaya bile değer bulunmuyordu. Büro yöneticilerinin söylediği tek şey; "çok çalışın planlanan hedefe ulaşın" dı (Aytmatov, 1996, s. 108-109). Evet artık hiç kimsenin yüzü gülmüyor, hiçkimse türkü söylemiyordu (Aytmatov, 1996, s. 113). Korkmaz'ın ifadesiyle; insanların kurtuluş imgeleri kaybolmaya başlamıştı (Bkz. Korkmaz, 1996, s. 125-135).

Kolhoz'un bu durumu içerisinde Tanabay'ın Gülsarı'yla olan dostluğunu, bağı, çobanlık yaparken karşılaştığı sorunları kim, nasıl görebilecekti. Çora başkanlık yaparken Gülsarı'nın Tanabay'ın dostu olduğunu bilir, ona sever ve saygı duyardı, hiçbir şekilde aklına onu kıskanmak gelmezdi. Böyle bir sevgi, yakınlık bağının artık olmadığı bir toplumun yöneticileri için önemli olan şey, kendi belirledikleri soğuk, cansız, soyut kurallara uymaktı. Tanabay bu duruma başkaldırır ve başına gelenler hayata küsmesine yol açar; çünkü inandığı, uğruna çaba gösterdiği ülküler ortadan kalkmış, idealleştirdiği "iyi yaşam" anlayışı sarsılmıştır. Tanabay için bu sarsıntının trajik ve melankolik sonuçları olur. Trajik olarak yaşamın kendi kontrol edemediği şeyler tarafından alt üst olmasını deneyimler. Melankolik olarak ise zamanla eski ilişkilerin değerini hatırlar ve özler.

İşte bu süreç, Gülsarı'ya duyduğu sevgi sayesinde gerçekleşir. Çünkü bu yeni toplumsal sistem, Weberci anlamda bürokratik işleyişe dayanan yapı tam da bu sevgiyi hedef almaktadır. Sevginin yol açtığı trajik açıklık, Tanabay'ın görmediği şeyleri görmesini sağlayacak, sevgiyle ilişkisi olan toplumsal yükümlülüklerin değerini, yine bir sevgi deneyimiyle anlayacaktır. Bu sevgi deneyimi, onun bireysel (abisine ve eşine yaptığı türde) ve

⁵ Çora ise Tanabay'ın bu söyledikleri karşısında, onun canını sıkmasını, kötü günlerin geçerek kalkınacaklarını söyler, beğenmediği bilgili gençlerin kötü giden işleri düzeltereklerini umut eder (Aytmatov, 1996, s. 115-116). Çora gerçekten iyi, erdemli birinden bekleneceği gibi bu umudunu korur. Tanabay'ın onunla ilgili kimi eleştirel değerlendirmeleri kızgınlığı nedeniyle fazla serttir. Çora kimi yazarların girişte belirttiğimiz tüm iyi özelliklerine sahiptir. Karakterli, erdemli biridir. Ancak, gördüğümüz gibi, zaman onu da yer yer değiştirmiştir.

toplumsal hataları ve kimi adaletsizliklerini de (politikacıların, yöneticilerin yaptığı türde) görmesini sağlayacaktır.

İnsanın Kötülükleri Karşısında Bir Çılgılık: Sevgi ve Adalet

Tanabay sözünü ettiğimiz tüm bu haksızlıklar ve adaletsizlikler karşısında ne yapacağını bilemez. Ona göre artık yeni ağalar, yöneticilerdir. Emekçileri iktidar yapma vaadiyle gerçekleşen devrimin yöneticileri, hiçbir şekilde emeğe saygı göstermiyor, halkın arasına karışmıyorlardı, yalnızca köylülere hiyerarşik olarak ne yapmaları gerektiğini buyuruyorlardı. Gülsarı'yı almak istediler ve aldılar; çünkü yönetici olarak onların istedikleri olmalı, en iyi ata binmeliydiler. Tanabay'ın kabullenmek istemediği şey ise emeğe, dayanışmaya dayanan bir politik birliktelikle, Gülsarı ile kurduğu sevgi ilişkisine, emekle büyüttükleri bu özel bağa önem gösterilmemesiydi. Başka atlar olmasına rağmen Gülsarı'da ısrar etmelerini anlayamıyordu. Oysa dostu Çora'nın aklından hiçbir zaman böyle bir şey geçmemişti. Bu nedenle Tanabay bu sevgi için adalet talep eder. Hatta bu adalet talebi, daha önce de belirttiğimiz gibi, kendi yaptığı kimi adaletsizlikleri görmesini de sağlar; kendine ve sevdiklerine karşı pişmanlıkları olur. Pişmanlıklara yol açan hatalarının nedeni ise devrim ülküsüyle törelerine, ailesine yönelik özensizliği, kendi duygu dünyasını yeterince olgunlaştırmaması, eğitmemesidir. Bu hatalarından dolayı ailesine, dostuna ve Kolhoz'a borcunu hatırlar. Örneğin Çora'nın ölümünden sonra onun gerçek değerini anlar. Karısına, çocuklarına daha özen göstermeye başlar. Haksızlık yaptığı abisine ise borçlu kalır. Üzücü olan şey bu borçların, belki de vaktinde ödenmemelerinin bir bedeli olarak, sonrasında trajik bir şekilde ödenmek zorunda kalınmalarıdır. Tanabay'ın bu bedeli ödemesi biraz da onun karakter özellikleriyle ilgilidir.

Tanabay'ın yaşadıkları ve karakteri bağlamında adalet, hak talebini daha iyi anlayabilmemiz için, kelimenin Antik Yunan'daki anlamlarına ve kullanım yerlerine bakmak iyi olacaktır. Adaleti felsefi olarak ilk tartışan filozoflar Platon ve Aristoteles olmuştur. Bu filozoflar için "dikaioşune" doğruluk, dürüstlük demektir. Bu kavramın fiil hali "dikaioo" ise "doğru yapmak," "doğru düşünmek," "hak iddia etmek"tir. Bu kelimeyle ilişkili olan "Dike" ise "hak", "adet", "töre", "nizam", "yasa", evrenin düzeni" gibi anlamlara gelmektedir. Örneğin Homeros'ta *dike*, toplumun dayattığı sınırla ilgilidir ve bu sınırı ihlal etmek büyük bir adaletsizliktir. "Dikaioş" ise düzeni bozmayan, ona saygı gösteren kişi anlamını taşımaktadır. Sonraları bu *dike* "nomos"la yani yazılı yasayla ilişkili bir şekilde, insanın ahlaki niteliği olmuştur (Peters, 2004, s. 71-72, MacIntyre, 2001, s. 202-203). Kelimenin anlamlarından görüleceği gibi, adalet politik ve bireysel bir erdemdir; bu erdemle politik bir yaşamın ve bireylerin adaletinden söz edebiliriz.

Pekala Antik Yunanlılar için adalet neden değerlidir? Çünkü tanımında da içerildiği gibi adaletle evrenin nizamı, düzeni sağlanır, doğru eyler ve düşünür, mutlu bir yaşam süreriz. Adaletin olmadığı yerde bireysel ve toplumsal mutluluğumuz bozulur. Toplumun iyi olarak nitelendirdiği adaletin ve diğer bütün erdemlerin amacı ise *eudaimonia* yani mutluluk, iyi yaşamdır. Erdemlerin amacı olan bu iyi yaşam, erdemleri belirler. Örneğin bugünkü gibi para kazanmanın mutluluk getirdiğini söylediğimiz bir durumda, erdemler para kazanmakla ilgili hale gelir. Grekler için mutluluk, Aristoteles'in açık kıldığı gibi, teorik yaşamla ilgili iyileri, politik yaşamla ilgili iyileri ve dışsal iyileri (para, sağlık, beslenme, barınma vs.) içerir; yani hem ruhsal hem bedensel iyilerle ilgilidir. Bu anlamda erdemler ruhsal olanla yani teorik ve politik iyilerle ilişkilidir. Bu iyileri ya da erdemleri farklı yollarla kazanırız. *Sophia* (bilgelik) *episteme* (bilim) gibi teorik erdemleri eğitimle; adalet, cesaret, ölçülülük gibi karakter erdemlerini ise alışkanlıkla ediniriz. Karakter erdemlerine ait alışkanlıklar ise, temelinde haz ve acının bulunduğu duygularımızın "orta olan"a göre şekillenmesiyle kazanılır (Bkz., Kraut, 2022). Örneğin cömertlik, cimrilikle ele açıklık arasında orta olandır; yine cesaret, korkaklık ile gözü karalık arasında bir ortadır. Ancak Aristoteles çok yerinde bir şekilde, bu ortamın kişiye, duruma göre değişebileceğini belirtir (bkz. Arslan, 2007, s. 262). Örneğin varlıklı biriyle varlıklı olmayan birinin cömertliği bir olmayacaktır. Bu bakımdan cömert davranışlarda bulunurken iyi düşünüp taşınmak, durumları iyi değerlendirmek, iyi seçimlerde bulunmak gerekir.

Aristoteles karakter erdemlerinin duruma göre değişecek olmaları nedeniyle rasyonel seçime özel bir önem verir. Pratik yaşamımızla ilgili eylemlerimizde ve kararlarımızda, duygularımızla birlikte işleyen bir aklın etkili olduğunu düşünür. Karakter erdemi için gerekli olan ve karakter erdemiyle birlikte işleyen bu akıl erdemi *phronesis* yani pratik bilgelik/basirettir. Aristoteles karakter ve akıl arasındaki bu ilişkiyi, rasyonel bir istek ya da istekle yönlendirilen bir rasyonalite terimiyle ifade eder (MacIntyre, 2001, s. 230-231; MacIntyre, 1988, s. 126 ve devamı). Örneğin bu ilişkide bizde adalet erdemiyle bir adalet duygusu/isteği doğar, adaleti iyi bir şekilde uygulamak, yani nerde, ne zaman kime nasıl olacağımızı bilmek ise pratik bilgelik meselesidir. Dolayısıyla adil eyleme yol açacak bir eylem, bahsettiğimiz adalet alışkanlığı ve adalete yönelik pratik bilgelikle gerçekleşir. Adil olmanın bu iki koşulunu iyi bir şekilde yerine getiren birinin, ister istemez

adaletle ilgili hataları az olur. Alışkanlıklar ve pratik akıl yürütmesiyle ilgili iyisi sorunlu olan birinin ise, istenç zayıflıkları göstermesi neticesinde, ahlaki çatışmalar içerisinde hatalı seçimler yapması kaçınılmaz olacaktır. Örneğin istenç zayıflığı olan bir asker, savaşta cesur olması gerektiğini bilmesine rağmen eğer korkaksa, cesur eylemlerde bulunamaz; eğer cesur görünen bir eylemi gerçekleştirmişse, bunu başkasının zorlamasıyla, yani korkuyla, iradi olmayan bir şekilde yapar. Bu kişilerin yanında saf kötü olan yani bilerek kötülük yapan kişiler de vardır, bu tür kişiler ise iyi alışkanlık konusunda en ufak etkilenimleri olmayan kişilerdir.

şimdi adaletle ilgili olarak dikkat çektiğimiz bu üç tür insan yanında üzerinde durmak istediğimiz diğerk bir husus ise; iyiler arasında çatışmaların yaşanabileceğı ve pratik sorunları çözmede kendi kontrolümüz dışında güçlerin etkili olabileceğı gerçeğidir. Türlü belirsizlikler hatta iyiler ve bağılıklar yaşamlarımızı savunmasız, kırılgan kılabilmektedir. Örneğin dostlarımızın, sevdiklerimizin beklenmeyen, ani kaybı mutluluğumuzu ciddi şekilde etkileyebilir (Bkz. Nussbaum, 2001). Dostların, sevginin, bağılıkların olmadığı bir yaşam da mümkün değildir. Aristoteles'in ifade ettiğı gibi, bizler sosyal, politik hayvanlarız. Dolayısıyla dostlar olmadan mutlu olmamız, hatta adil olmamız bile mümkün değildir. Çünkü insan dostlarının eleştirileriyle kimi hatalarını görebilmekte, adalet duygusunu daha iyi işletebilmektedir (MacIntyre, 2001, s. 278-280).

Bu açıklamalarımız bağlamında hikayeye dönersek Tanabay'ın trajik yaşamını, mutsuzluklarını daha iyi görebiliriz. Öncelikle Tanabay, bugün bizler gibi mutlu bir yaşayan sürmek isteyen birisidir. Askerden döndükten sonra ailesiyle sakin, mutlu bir yaşamı olsun ister. Yaptığı işi sevebilen, özverili bir karaktere sahiptir, çalışkanlığı da bununla ilgilidir, yaptığı şeyi sadece kazanım üzerinden değerlendirmeyiz, Gülsarı'yla derin ilişkisi, koyunların acılarına ortak olması, onların hayatlarını kurtarmak için her şeyi yapması vs. "sevgi bağı"yla ilgilidir. İnandığı ülküleri seven, coşuklu biridir. Bu sevgisine bağılı olarak da, yaşamı savunmasız hale gelir, kırılganlaşır, çatışmalı, zor durumlarla karşı karşıya kalır. Örneğin Gülsarı'yı sevmesi, onu korumak istemesi yaşamını çatışmalara götürerek büyük sorunlar yaşamasına yol açar. Oysa Gülsarı'yı sevmeseydi, ona sadece bir eşya olarak baksaydı, onun yerine konabilecek şeyler olabileceğini düşünseydi, onu hemen verebilirdi. Ancak sevdiği için onu yeri doldurabilir olarak görmez ve kollamak ister; ona yapılan kötülükler karşısında öfkelenir; bu da ilişkilerini biricik, yeri doldurulamaz kılar. Bu güçlü bağ nedeniyle Tanabay'ın ve Gülsarı'nın birbirlerini kaybetmeleri, kaçınılmaz olarak trajik olaylara, acılara yol açar; çünkü Freud'un da belirttiğı gibi insanın sevdiği şeyi kaybetmesi, en büyük çaresizlik ve mutsuzluklardan biridir (Freud, 2000, s. 72). Bu bakımdan Tanabay'ın sevgisi mutluluğunu doğrudan etkilemiştir.

Tanabay'ın iyi bir yaşam sürmesini kırılgan hale getirmede sevginin diğerk bir yönü ise, bizi yoldan çıkarabilmesi, salt hedefe yönelik hesapçı tepkiler vermemizin önüne geçebilmesidir. Örneğin aşık olmayan birinin aşk hakkında konuşması ve aşık birine doğru tepkiler vermesi pek mümkün değildir. Yine vatanına yönelik sevgi bağı olmayan biri için de vatani uğruna ölebilecek olması pek bir anlam ifade etmez, bu durumu anlayamaz. Bu nedenle sevgi bağı başkasının kolay anlayamayacağı özel bir derinliğe sahiptir. Bu derinlik adalet duygusunu bile farklı derinlikte görmemizi, etkinleştirmemizi, hissetmemizi sağlar. MacIntyre'in belirttiğı gibi, erdemleri kazanma bir his/duygu eğitimidir (MacIntyre, 2001, s. 225). Sevgi duygusu da bu hissi etkileyen bir şeydir, hepimizin tecrübe edeceğı gibi bir işi severek yapan kişiyle sevmeyen kişinin işle ilişki bağı aynı güçte olmaz. Dolayısıyla politik olduğı kadar bireysel de olan adaletin gerçekleştirilmesinin sevgiyle, duygularla kaçınılmaz bir bağı vardır. Bu bakımdan sevgi ile adalet birlikte işlemektedir. Örneğin Korkmaz'ın derin bir bakışla yorumladığı, Cemile'nin aşkının geleneklerine meydan okumasına bu gözle bakmamız gerekir. Cemile kimileri için kocasına haksızlık etmiş görünebilir. Ancak kimileri için ise sevgiye dayanmayan bu ilişkiyi sürdürmenin adaletsiz yönleri vardır. Benzer bir şekilde, Asel'in İlyas ile ilişkisini de adalet bağlamında okuyabiliriz. İlyas'ın Asel'e yaptıkları, ona ve çocuğına sahip çıkmayışını adaletsiz buluruz. Aşık olduğı kişiye dönmemesine hak veririz (Bkz. Korkmaz, 2014, s. 136-138). Görüleceğı gibi bu hikayelerde adalet bireysel hatalarla ilgilidir.

Elveda Gülsarı'daki adalet ise politik bir boyuta sahiptir; sevginin toplumsal yitimine yöneliktir; çünkü gördüğümüz gibi, devrimin yeni değerleriyle birlikte yakın bağlarla gelişen insan ilişkileriyle birlikte sevgi giderek çözülmeye başlamış ve kaybolmuştur. İnsanların yaşamları, ulaşılması mümkün olmayan belli hedefler uğruna çoraklaşmaya başlamıştır. Mutsuzluğına yol açan bu çoraklaşmanın sebebi, bağların çözümlerinden sonra düzeni sağlaması için icat edilen bürokratik, soyut, araçsal, yabancılaştırıcı kurallar ve normlardır. Kolhoz'un dönüşümüyle, çalışma, emek bir ödeve indirgenmiş, tekdüzeleşmiş, kişiye yabancılaşmıştır. Gençlerin eğitimi ise hiç iyi değildir, saygısız, uyumlu, korkak, yüzü gülmeyen kişiler yetişmektedir. Tanabay sevginin öldüğü böyle bir yaşam içerisinde, ister istemez eskiyi özlemle arar hale gelmiştir. Tanabay'ın şu sözlerini hatırlayalım:

“Giderken de gelirken de şarkılar söyledik, naralar attık, hatırlıyor musun? Artık neden yüzümüz gülmüyor, neden eskisi gibi türkü söylemez olduk Çora? Bugün bizim çocuklarımız sahneye çıkıyor, şarkı söylüyorlar. Tıpkı o kilisedeki ilahileri söyleyenler gibi, ellerini hazır-ol durumunda yanlarına yapıştırıyorlar. Suratları asık, söylediklerinin hepsi birbirine benziyor, bir söylediklerini bin kere söylüyorlar sanki... Anlamıyorum, hoşuma da gitmiyor. Zaten bugünlerde anlamadığım çok şey var... Ben çok gerilerde kaldım galiba, hiçbir şey anlamıyorum bu olanlardan...” (Aytmatov, 1996, s. 115).

İşte Tanabay'ın yaşadıkları acılarının bir nedeni budur. Yaşam canlılığını, soluğunu, tinini, sevgisini kaybetmeye başlamıştır.

Tanabay kadar Gülsarı da bu sevgisizliğin, çoraklaşmanın acılarını yaşar. Sevgiden yoksun ilişkilere alışık olan yöneticiler için, Gülsarı sırtına binilecek ve işi görülecek salt bir eşyadır. Gülsarı sevgiyi deneyimlediği üyirden ve ilk sahibinden zorla ayrıldıktan sonra, sırtına kimin bineceğini artık umursamaz hale gelmiş, koşmak sadece koşmak istemiştir (Aytmatov, 1996, s. 161-162). Tanabay'ın haklı öfkesi tam da bu sevgisiz, araştırmacıran ilişki biçimine yöneliktir:

“İşte Gülsarı da ağzı var, dili yok bir hayvan! Onu kim düşünüp hatırlayacak? Kimleri taşımadı sırtında kimleri gururlandırmadı? Ama yaşlanıp bu hale gelince herkes unuttu onu. Şu haline bak zavallının, ah o eski günler ah! Ne eşi bulunmaz bir yorga idi o...” (Aytmatov, 1996, s. 38).

Tanabay'ın Gülsarı'yı, türküleri, eski dönemleri, çocukluğunu hatırlaması, eski günlerin sıcaklığını özlemesiyle ilgilidir. Her şeyin can sıkıcı bir çalışmaya indirgendiği, ilişkilerin donuklaştığı yerde, onun Gülsarı'ya yüklediği anlam derin olmuştur. Tanabay için sarı yorganın gidişiyle de her şey değişmiştir (Aytmatov, 1996, s. 87).

İşte sevgisiz bir politik yaşamın işleyişinin yaşayanlar için ne büyük trajik durumlara yol açtığını görüyoruz. Yöneticilerin düşündüğü gibi, bir at bu, ona istediğimizi yaparız denebilecek bir durum karşımızda yoktur. Tanabay ve Gülsarı, duygusal bir canlılık temelinde birbirine bağlanmış, birbirini sevmiş, birbiriyle derin bağlar kurmuşlardır. Sevginin bu temelde gelişebileceğine duyarsız olmak, hatta bu ilişkiyi acımasız bir şekilde sonlandıracak bir çaba içerisinde olmak bir tür kötülüktür. Bu kötülük karşısında durabilmek için çaba göstermek, savaşmak gerekir. Tanabay tam da bunu yapar. Aristoteles ile ilgili söylediklerimiz üzerinden düşünürsek, mizacı serttir ve Çora gibi kararlarını iyice hesaplamaz, tartmaz. Erdemli yönlerini, tutkularını iyi kontrol edememekte, hesaplamadığı sonuçlar nedeniyle pişmanlık ve utanç duymaktadır. Ancak unutmayalım ki, utanç da bir erdemdir; çünkü bir başkasını önemsemeyi gerektiren bu erdem sayesinde kişi yaptığı hataları eleştirel bir gözle görebilir. Tanabay'ın bu utancı Çora'nın ardından yaktığı ağıtlarda, abisinin rüyalarına girmesinde görebiliriz. Kötü bir yöneticiye söylememesi gerektiği şeyler için bile utanç, üzüntü duyabilmektedir. Bu hatalar erdemli birinin gösterebileceği hatalardır. O normal sıradan insanlar gibi iyi yönleri yanında zaafı olan biridir. Zaten böyle iyi biri olduğu için, Caydar gibi bir karısı, Çora gibi bir dostu olabilmıştır. Çora'nın, Tanabay'ı yeterince savunmamasından kaynaklanan pişmanlığı ile sürekli Tanabay'ı görmek istemesi ve son vasiyeti olan parti kartını onun partiye vermesini arzu etmesi anlamlıdır. Karşımızda erdemli birinin trajik yaşamı vardır.

Sonuç

“Ama bu bir hayaldi artık... İnsan ömrünün yarısı böyle hayallerle, düşlerle geçiyordu işte. Belki bu ormanlar, bu güzel hayaller yüzünden hayat bu kadar tatlıydı. Tanabay, dağlara ve gökyüzüne bakarken, insanların hepsinin birden talihli, mutlu olamayacağını düşündü. Herkesin kaderi ayrıydı. Karşısında uludağlar vardı: Bir yanı pırıl pırıl, aydınlık bir yanı gölgeli. Aydınlık ve gölge nasıl yan yana ise, insanın kaderi de öyle mutluluk ve acıyı beraber getiriyordu: Bir yanda kıvanç, bir yanda kaygı. Hayat dediğin böyleydi işte...” (Aytmatov, 1996, s. 125).

Tanabay'ın yaşamı acılar, trajediler içerisinde geçer. Oysa ne güzel hayalleri, umutları vardı. Söylediği gibi yaşam biraz hayallerle tatlı ve güzeldir (Aytmatov, 1996, s. 125). Tanabay'ın ve Gülsarı'nın gerçeği ise acı vericiydi. Başlarına gelenleri gördük. Her ikisinin mutlu yılları kısa süreli oldu. Tanabay'ın yaşadığı trajediler karakterine bağlı gerçekleşir. Bu bakımdan Herakleitos'un şu sözü yerindedir: “İnsanın karakteri onun yazgısıdır.” (akt. Williams, 1993, s. 136). Tanabay'ın karakteri de yazgısını belirlemiştir. Hikayenin ana temalarından olan sevgi deneyimiyle Tanabay, kendi zaafı yanında politik ülküsünün sorunlarını da fark edebilmiştir. Gülsarı'nın ondan alınmasından sonra giriştiği kendilik-refleksiyonu, birçok şeyi daha iyi görmesini sağlamıştır. Hatalarının ve kendi kontrol edemediği politik toplumsal yapının acımasızlıklarını hafife almasının bedeli çok ağır olmuştur. Tanabay'ın yazgısı trajik olmuştur.

Aytmatov'un yaşamın trajik yönünü sevgi üzerinden göstermeye çalışması önemli ve anlamlıdır. Çünkü ötekine yönelik sevgi deneyimi, yaşamı fazlasıyla kırılğan ve savunmasız kılar. Değer verdiğimiz iyiler ve onlarla ilgili yükümlölüklerimiz, örneğin politik ve bireysel yükümlölüklerimiz çatışabilir. Bu çatışma anlarında, özellikle sevgi gibi bir deneyim söz konusu olduğunda, çatışmaları uyumlu bir şekilde çözmek çok zor olabilir. Sevgi rasyonel hesaplamayı, sonuçları göz önüne almayı zayıflatır. Bu durum karakterle ilgilidir. Tanabay karakterine ve politik güçlere bağı bir şekilde bazı şeyleri görmeye başlamıştır. Ancak bazı şeyler trajik bir şekilde geri döndürülemez ve bu da insanın yaşamına büyük acılar verir.

Aytmatov, Tanabay'ın yaşamının bu trajik yönünü sevgi ile işler. Sevgi yaşamın trajik yönünü, karakteri ve kontrol edemediğimiz güçlerin yaşamlarımız üzerindeki gücünü görünür kılar. Tanabay, bu süreçte geçmişin derin anlam dünyasına bir şekilde bağı olduğunu, geçmişten tamamen kurtulmanın kolay olmadığını ve pek de doğru olmadığını fark eder. Bu bakımdan Tanabay mankurt tipine kesinlikle uymaz. Korkmaz'ın ifade ettiğı tarzda Tanabay'ın geçmişiyile günöbirlik, pazarlamacı bir ilişki kurmak gibi bir yapısı yoktur (Bkz. Korkmaz, 2014, s. 50-51). Aksi takdirde yine Korkmaz'ın belirttiğı gibi, Tanabay'ın dönüş izleklerini takip etmesini, kurtuluş yolları aramasını başka türlü nasıl açıklayabilirdik? (Bkz. Korkmaz, 2014, s. 133-135). Geçmişin değerleri istemese bile Tanabay'ın kendisinde taşınır. Bireysel ve toplumsal koşulları içerisinde rahatlıkla söylenebilecek ezbere, sloganvari konuşmaları yapması hiçbir şeyi değıştirmmez. Çünkü MacIntyre'nin belirttiğı gibi, benliğimiz (*self*) tarihsel olarak belli pratikler, gelenekler içerisinde inşa edilir. Tanabay bir geçiş aşamasının karakteridir, geçmiş tarihin bir taşıyıcısıdır. Yeni değerlerin gündeme geldiğı bu geçiş aşamasında, onu oğlu gibi düşünmek büyük bir hata olacaktır. O dürüst ve cesur biri olarak, geçmişiyile, geçmişine bir şekilde bağı olan bireysel sevgi deneyimiyle, yani Gülsarı'ya yönelik sevgi deneyimiyle şimdinin devrimci politik yapısının sorunlarını fark eder. Tanabay'daki bu fark ediş duygusal ve etik farkındalığın gelişimine dayanan içsel bir dönüşüm olarak karşımıza çıkmıştır.

Son olarak şunu söylemek istiyoruz: Aytmatov, Tanabay'ın yaşadığı aydınlanmayı bizzat bizim yaşamamızı ister. *Elveda Gülsarı*'nın dahice işlenen estetik (biçim) ve konu (içerik) birlikteliğı, trajik olaylara bağı *katharsis* deneyimi sayesinde, duygusal ve entelektüel birliktelikle işleyen bir aydınlanma yaşayacağımız belli bir soruşturma sürecine bizleri götürür. Tanabay için bu aydınlanma acılarla ve tanıdık geçmişin değerlerinin hatırlanmasıyla olurken bizim için ise edebiyata özgü *katharsis* deneyimiyle olur. Aytmatov'un verili olan toplumsal yapıya eleştirisi ve çıkış yolu yani aydınlanmamızın önemli bir yolu sanattır. Aytmatov sanatın gücüyle farklı yaşam olanaklarına dair imgelememizi, hayal gücümüzü genişletmek ister. Hikayede Tanabay'ın cesaretli, mert, dürüst biri olmanın yanında ölçsüzlükleri, hataları ve pişmanlıkları bu role sahiptir. Hikaye bizlere Tanabay karakteriyile bir bağı kurarak, ne tür hatalar yapabileceğimizi, bu hataların önüne geçmek için nelere dikkat etmemiz gerektiğini sorguladır. Bu bakımdan *Elveda Gülsarı* Tanabay'ın aydınlanması üzerinden bizleri aydınlatmaya çalışan çağdaş bir tragedyadır. Aytmatov ise çağdaş bir Sophokles'tir.

Etik Beyan

“*Cengiz Aytmatov'un Elveda Gülsarı'sı: Acılar İçerisinde Bir Epik Tragedi*” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğı bulunmamaktadır.

Ethical Declaration

During the writing process of the study “*Farewell Gul'sary by Chinghiz Aitmatov: A Contemporary Epic Tragedy*” scientific rules, ethical and citation rules were followed. No falsification was made on the collected data and this study was not sent to any other academic publication medium for evaluation.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Declaration of Conflict

There is no potential conflict of interest in the study.

Kaynakça

Alpaslan, G. G. (2014). Cengiz Aytmatov'un *Elveda Gülsarı*, Dişi Kurdun Rüyaları, Ebedi Gelin: Dağlar Yıkıldığı Zaman romanlarında hayvan zihni. *Tübar*, 36, 11-26.

- Annas, J. (1981). *An Introduction to Plato's Republic*. Oxford: Oxford University Press.
- Aristoteles. (1997). *Nikomakhos'a Etik* (Çev. S. Babür). Ankara: Ayraç Yayınları.
- Arslan, A. (2007). *İlkçağ Felsefe Tarihi-3* (Aristoteles). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- Aytmatov, C. (1992). *Al Yazmalım Selvi Boylum* (Çev. M. Özgül). İstanbul: Cem Yayınları.
- Aytmatov, C. (1996). *Elveda Gülsarı* (Çev. R. Özdek). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aytmatov, C. (2001). *Cemile* (Çev. R. Özdek). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ferry, L. (2022). *Gençler İçin Yunan Mitolojisi* (Çev. M. Erşen). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Freud, S. (2000). *Uygurlık ve hoşnutsuzlukları* (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.
- Goethe, J. W. von. (1999). *Genç Werther'in acıları* (Çev. Y. Pazarkaya). İstanbul: Can Yayınları.
- Gökarp, Z. (1991). *Türk uygarlığı tarihi* (Haz. Y. Çotuksöken). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Hacip, Y. H. (2022). *Kutadgu Bilig* (Çev. A. Çakan). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Halliwell, S. (1992). *Essays on Aristotle's poetics*. NJ: Harvard University Press.
- Halliwell, S. (2001). *Aristotelian mimesis and human understanding*. In O. Andersen & J. Haarberg (Eds.), *Making sense of Aristotle: Essays in poetics* (pp. 87-107). London: Duckworth.
- Kant, I (2002). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, (Çev. İonna Kuçuradi), Ankara:Türkiye Felsefe Kurumu Yay.
- Kolcu, A.H. (2015). *Bozkırdaki bilge: Cengiz Aytmatov*. Konya: Salkımsöğüt Yay.
- Korkmaz, R. (2014). *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*. Ankara: Grafiker Yay.
- Korsgaard, C. M. (2018). *Fellow creatures: Our obligations to the other animals*. Oxford: Oxford University Press.
- Kraut, R. (2022). Kraut, Richard, "Aristotle's Ethics", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2022 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/fall2022/entries/aristotle-ethics/>.
- Kurtar, S. (2014). *Heidegger ve poetik düşünme*. İstanbul: Pharmakon Yayınları.
- MacIntyre, A. (1988). *Whose justice? Which rationality?*. University of Notre Dame Press.
- MacIntyre, A. (2001). *Erdem peşinde* (Çev. M. Özcan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- MacIntyre, A. (2016). *MacIntyre, A. (2016). Ethics In the Conflicts of Modernity: An Essay on Desire, Practical Reasoning, and Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mutlu, B. (2016). *Platon'un Devlet'inde filozofun/filozofların kral olması adil midir?* Özne: Platon Özel Sayısı, 24, 145-167.
- Mutlu, B. (2019). *Christine M. Korsgaard'da hayvanlar ve hayvanlara yönelik kimi pratik yükümlülüklerimiz*. *Beytülhikme*, 9(1), 147-179.
- Mutlu, B. (2020). *Yeni Aristotelesçi bakış açısıyla hayvanlar ve hayvanlığımız*. *Beytülhikme*, 10(2), 511-580.
- Nussbaum, M. C. (2001a). *The fragility of goodness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nussbaum, M. C. (2001b). *Upheavals of thought: The intelligence of emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nussbaum, M. C. (2013). *Political emotions: Why love matters for justice*. NJ: Harvard University Press.
- Nussbaum, M. C. (2017). *Aging thoughtfully*. Oxford: Oxford University Press.
- Petters, F. E. (2004). *Antik Yunan felsefesi terimleri sözlüğü* (Haz. ve Çev. H. Hünler). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Platon. (1995). *Devlet* (Çev. S. Eyüboğlu & M. A. Cimcoz). İstanbul: Remzi Yayınları.
- Platon (2018). *Şölen*. (Çev. Azra Erhat, Sebahattin Eyüboğlu). Remzi Kitabevi
- Radloff, W. (1995). *Manas destanı*. (Yay. Haz. E. Gürsoy-Naskalı). Ankara: Türksoy Yayınları.
- Rousseau, J. J. (1987). *Toplum sözleşmesi* (Çev. V. Günyol). İstanbul: Adam Yayınları.
- Sophokles (2019). *Antigone*, (çev.: Ari Çokono), İstanbul: İş Bankası Yay.
- Şener, A. (2024). *Kırgız Edebiyatında Sovyet Rejimi Eleştirisi*, *Karadeniz Araştırmaları-XXI*, ss.1134-1157.
- Singer, P. (2024). *Hayvan özgürleşmesi* (Çev. A. E. Pilgir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Williams, B. (1993). *Shame and necessity*. LA: University of California Press.
- Williams, B. (2006). *Ethics and the limits of philosophy*. OX: Routledge Press.
- Wittgenstein, L. (2013). *Tractatus logico-philosophicus* (Çev. O. Aruoba). İstanbul: Metis Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Chingiz Aitmatov stands as one of the most prominent and revered figures in the literary tradition of the Turkic world. His works, rich in philosophical depth, cultural reflection, and psychological insight, serve not only as literary masterpieces but also as moral commentaries on the human condition under various socio-political constraints. Among his diverse and profound oeuvre, *Farewell Gul'sary* holds a special place due to its poignant depiction of human-animal connection, existential loneliness, and the quiet resistance of the individual in the face of dehumanizing systems. This article examines *Farewell Gul'sary* as a narrative deeply rooted in the theme of love—not in the romantic sense, but as an ethical and emotional bond that carries moral weight and existential significance. The novella follows Tanabay, a former soldier and collective farm worker, who embarks on a final journey with his old and dying horse, Gul'sary. What unfolds in the course of this journey is a deeply introspective and emotionally saturated reflection on life, loyalty, sacrifice, and loss. Gul'sary is not merely a horse in the story; he is a symbol of companionship, memory, freedom, and the virtues that have been systematically eroded by the collectivist ideology of the Soviet regime. In

Aitmatov's narrative universe, the love between Tanabay and Gul'sary functions as a metaphorical critique of a society where bureaucratic rules, hierarchical relationships, and utilitarian calculations dominate every aspect of existence. In such a context, genuine emotional bonds, especially those that transcend species or challenge instrumental logic, become dangerous or absurd. The novella portrays this love as a source of both beauty and pain: it is beautiful in its sincerity, loyalty, and moral clarity, yet painful in its inevitable suppression by the sociopolitical structure that governs the characters' lives. The tone of Farewell Gul'sary is permeated with sorrow, nostalgia, and a quiet, dignified despair. Aitmatov masterfully crafts a literary landscape in which every moment between Tanabay and Gul'sary is laden with the weight of memory and moral significance. As Tanabay reflects on his past—his military service, his disillusionment with collectivization, his personal losses—the journey becomes a symbolic passage through the moral decay of a society that has lost touch with its own virtues. One of the most striking features of the novella is its integration of classical virtues—justice, compassion, courage, honesty, generosity, and sacrifice—within the narrative framework. These virtues are not presented as abstract ideals, but as qualities embodied in the characters' actions and relationships. Tanabay, despite his flaws and regrets, emerges as a tragic yet virtuous figure. His love for Gul'sary, his capacity for reflection, and his resistance to the moral emptiness around him align him with the Aristotelian notion of the good person: one who strives for excellence of character and moral purpose, even in the face of external failure. In this sense, Farewell Gul'sary can be interpreted through the lens of Aristotelian virtue ethics. Aristotle emphasized that virtues are cultivated through practice and habituation, and that the good life consists in the realization of one's potential through virtuous activity. Tanabay's life, as seen in retrospect, is marked by the pursuit of such a moral ideal, even as he navigates a world that systematically undermines it. His loyalty to Gul'sary, his capacity for empathy, and his moral anguish all speak to a character formed by virtue in a time of ethical collapse. Moreover, Aitmatov's ethical imagination is deeply influenced by the oral traditions and cultural memory of Kyrgyz society. In this tradition, animals, nature, and human beings are part of an interconnected moral world. The bond between Tanabay and Gul'sary echoes the epic narratives of Central Asian oral literature, in which loyalty, honor, and sacrifice are central virtues. Aitmatov revives and transforms these themes within the modern literary form, creating a narrative that bridges ancient wisdom with contemporary existential concerns. Through Farewell Gul'sary, Aitmatov offers a critique not only of political ideology but also of the deeper cultural shift toward mechanization, emotional detachment, and moral relativism. The novella mourns the loss of a world where virtues were lived rather than theorized, and where love, even between a man and a horse, could be a site of profound ethical meaning. The pain that permeates the story is not simply personal but civilizational—a pain that arises from the erosion of values that once gave life coherence and depth. This article seeks to bring into focus this underexplored dimension of Aitmatov's work by reading Farewell Gul'sary not merely as a political allegory or sentimental tale, but as a profound moral narrative rooted in virtue ethics. By examining the interplay between love, loss, and virtue, we argue that Aitmatov crafts a unique ethical vision that speaks to both the particular historical moment of Soviet collectivization and the timeless human quest for a meaningful and morally grounded life.